

OBSERVAȚII ASUPRA UNOR NUME DE FAMILIE DIN BASARABIA

IULIA MĂRGĂRIT

Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, București

Remarks on some family names from Bessarabia

Abstract: The article deals with a few family names from Bessarabia, from the volumes published by Maria Cosniceanu, *Nume de familie* [Family names] (Chișinău: 2000, 2010). In addition to making comments on their origin, I try to demonstrate that the selected collection proves the fact that Bessarabia can be integrated, from the point of view of linguistics, into the overall system of the Romanian language. Thus, in deciphering some local names (for example, *Scridon*), I used documented mentions and information from Romanian idioms on both sides of the Danube (from Romania and Bulgaria, respectively).

Key words: anthroponym, appellative, etymon, family names, motion.

Considerații preliminare

Prezenta comunicare a fost determinată de parcurgerea volumelor *Nume de familie (din perspectivă istorică)* [vol.] I, 2000, II, 2010, Chișinău, [Editura] „Pontos”, semnate de Maria Cosniceanu [= M.C.]. În cărțile menționate, autoarea are în vedere, mai ales, numele de familie din Basarabia. Asupra unora dintre acestea, susceptibile de discuție, din punctul de vedere al creării, ne vom opri în cele ce urmează.

Pentru prezentarea numelor de familie selectate, Maria Cosniceanu folosește procedeul micromonografic, plecând de la originea (îndepărtată a) termenului de bază, semantism, atestări, evoluție, ajungând până în etapa actuală, sub aspectul distribuției, al frecvenței (chiar numerice), în articole distincte pentru fiecare nume. Așadar, pe baza documentației avute la dispoziție, fiecare articol în parte, a tins către epuizarea problemei, prin urmărirea acesteia, „sub aspect etimologic, istoric și lingvistic” (*Prefață*, p. 3). În funcție de complexitatea cazurilor comentate, a informației corespunzătoare, prezentările au dimensiuni variabile, la rigoare, putând fi chiar citate integral. În expunere, am adoptat ordinea alfabetică a cazurilor, indiferent de situarea termenului în volumul întâi sau în cel de al doilea.

Baznat

Numele *Baznat* provine dintr-o poreclă, apărută pe baza substantivului *bazon* „bucată de stofă, de piele sau de pânză, aplicată pe pantaloni, pentru a-i cărpi sau a-i întări”. De la substantivul respectiv, a apărut verbul *a bazona* „a cărpi cu bazoane”. În vorbirea orală, de la *bazonat* s-a trecut la forma sincopată *baznat*. În secolul al XIX-lea, când numele de familie s-a impus pe cale oficială, cine nu-l avea până atunci a fost identificat cu porecla prin care era cunoscut de

toți membrii comunității, în cazul dat – *Baznat*. În documentele istorice, numele *Baznat* nu este atestat, dar azi circulă în câteva raioane.

Baznat: Chișinău – 6 persoane, Glodeni – 32 [...], Râșcani – 14, Fălești, Ocnița, Orhei, câte 1¹. (Cosniceanu 2010: 19).

În evaluarea acestui prim caz, pornim de la elementul lexical de bază, *bazon*, care, până la DEX (1975), unde a fost identificat, cu mențiunea „et. nec.”, nu apare în dicționarele limbii române. Completat abia în DN (1997) sub aspectul originii (fr. *basane*), termenul a constituit obiectul unei note, fiind comentat și clarificat pe deplin de Dan Bugeanu (1976: 539). Ca etimon, acesta propune fr. *basane* „cuvânt folosit în special în armată (cf. P. Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française* s.v. „peau très souple garnissant un pantalon de cavalier”: *La basane d'un fond de culotte*)”, și explică traiectul cuvântului pe terenul limbii române.

Pentru dificultatea de ordin fonetic, *basane* > *bazană*, Dan Bugeanu găsește explicație în pluralul corespunzător, *bazane*, mai utilizat decât singularul, căci operația croitoricească, în practică, vizează, de regulă, dubletul. Din acest motiv, pluralul se dovedește, în mod prioritar, susceptibil de modificare: *bazane* > *bazoane*, după modelul: *carton*, *cartoane*; *pampon*, *pampoane*; *blazon*, *blazoane*. Cât privește modificarea de gen, *bazană* > *bazon*, pe care Dan Bugeanu nu o ia în discuție, explicația ar putea veni din partea analogiei cu *petic*, accesoriu utilizat în astfel de situații.

Descinzând dintr-o familie de ofițeri, D. Bugeanu ne asigură, prin biografia proprie, atât de posibilitatea penetrării și modelării împrumutului în mediul cazon, unde preluarea acestuia a corespuns unei necesități², cât și de faptul că în deceniul premergător ultimului război mondial, copil fiind, l-a auzit cu o anumită frecvență în ambianța familială. Așadar, *bazon* a pătruns, relativ târziu, în limba română, abia în secolul trecut. Calea de acces, armata, a asigurat difuziunea cuvântului în toate provinciile românești deopotrivă, prin urmare, și în Basarabia. Efectuarea stagiului militar de către fiii țăranilor basarabeni în diverse orașe din țară (dar și în provincia proaspăt alipită erau amplasate garnizoane în anumite centre!), a asigurat modalitatea certă de parvenire a termenului și de implantare a acestuia în lexicul dialectal. Impunerea vertiginoasă și uniformă se explică nu numai prin prestanța armatei ca instituție, dar și prin necesitatea efectuării acesteia, ca o altfel de „școală obligatorie”. În acest fel se motivează atestarea verbului, și indirect a numelui, în definiția aferentă, din *Dicț. dialectal*, I: 102 (*bazona* „a dubla cu *bazoane* anumite părți ale pantalonilor pentru a-i întări”). Difuzarea atât de sincronizată despre care este vorba, se datorează, cum am mai afirmat, implicării armatei care, ca instituție, a contribuit decisiv la răspândirea și fixarea elementului neologic din vocabularul său profesional în „viața civilă”. În același timp, raportându-ne la termenul discutat, *Baznat*, ne dăm seama că data relativ recentă a penetrării exclude ipoteza conversiunii acestuia în nume de familie. Ca soldați în armata română, tinerii basarabeni aveau deja numele fixate în momentul recrutării. Apoi, atribuirea unei porecle după efectuarea stagiului militar, urmată de glisarea acesteia în supranume și în nume de familie presupune o oarecare durată pe care nu o putem înscrie în

¹ Pentru economie de spațiu, simplificăm trimiterile la carte, prin eludarea titlului, limitându-ne, strict, la indicația numerică corespunzătoare volumului și paginii.

² Se pare că cei dintâi au fost cavaleriștii care au recurs la termen pentru a denumi atât accesoriile utilizate, cât și operația de reparare a pantalonilor.

realitatea secolului trecut. Prin urmare, relația *bazonat* > *baznat* nu se susține, nu neapărat ca potențial accident fonetic, ci ca posibilitate de translare în nume de familie. Eventualitatea unei ipoteze prin filieră rusă, ca în multe alte situații ale împrumuturilor romanice din limba română, se exclude, dat fiind faptul că termenul rus specializat, în acest sens, este compusul intern *na{ivka na brkah}*. Prin urmare, în secolul al XIX-lea, neologismul nu avea cum să se impună în Basarabia, iar absența lui din documentele istorice este absolut firească. Cel mai probabil, numele *Baznat* a venit cu posesorul lui (chiar posesorii) în condițiile nou-create după 1812 sau după 1945, după alipirea provinciei la alt stat. De altfel, *Baznat* este cunoscut, în această calitate în Rusia contemporană, iar proveniența lui ar putea să fie limba bașchiră, unde există adjectivul omonim cu semnificația „îndrăzneț”³. În partea sudică a Basarabiei a existat o afluență repetată de populații tătaro-turcice, susținută de către autoritățile țariste. Nu este exclus ca acestea să fi adus numele respectiv. De altfel, însăși autoarea apelează la o asemenea ipoteză în explicarea unui alt nume *Bazentin*.

Pe parcursul secolelor, în Moldova [= Basarabia] au trăit și s-au succedat diferite popoare. Conform cercetărilor istorice, prin Bugeac au trecut multe popoare nomade. Unele dintre ele, mai ales cele turcice, în special tătarii, au lăsat urme în toponimia și antroponimia Moldovei [...]. Cercetătorul Ion Aron, studiind onomastica de origine turcică, a depistat că una dintre gințile tătărăști, care a locuit pe teritoriul localității Cimișlia, se numea *Bazentin*. Probabil că unele persoane din această gință, amestecându-se cu băștinașii, au fost asimilate, dar și-au păstrat numele de familie (Cosniceanu 2000: 22).

Astăzi, numele perpetuat prin modificări fonetice se întâlnește în localitatea Cimișlia în varianta *Bazatin*.

Chetreanu

Numele *Chetreanu* provine de la numele sărbătorii *Sâmpetru*, care s-a folosit și ca nume de persoană, atestat [...] de N. Iorga cu formele: *Simpetriu*, *Simpietru*, *Sânpătru*, *Sânchetru*, *Sânchetriu* și la aromâni – *Sum-Chetru*. În Recensământul Moldovei de la 1774, în ținutul Hotin, este atestat un *Apostol zet* (ginere) *lui Sâmpetru* [...], iar în ținutul Orhei [...] un *Ioniță Chetreanu* [...] < *Chetru* (< *Petru*). Concomitent cu *Chetreanu*, circulă azi, ca nume aparte, *Chetrescu*, *Chetruș*, *Chetrușcă* etc. ... (Cosniceanu 2010: 43).

Așadar, după M.C., *Chetreanu*, nume de familie, s-ar explica prin derivare de la *Sâmpetru*, atestat și ca nume de persoană. Chiar dacă există o astfel de atestare, se cuvine să avem în vedere faptul că, de regulă, în ordinea lucrurilor, mai întâi s-a denumit locul, abia apoi, de la acesta, persoana (v. Iordan⁴: *Sângeorgiu*, *Sâmpetru* s.v. *Sâmpetreanu*). În plus, pentru *Chetreanu* nu putem omite aportul toponimului *Chiatra* (*Piatra-Neamț*, de exemplu), în pronunțare regională, cu evidente consecințe (v. Iordan s.v.). De altfel, Iorgu Iordan (*op. cit.*) consideră *chetrușcă*, *pietrușcă*, diminutiv al lui *piatră* (de asemenea, în rostire dialectală), chiar dacă nu exclude eventualitatea derivatului *Pietrușcă* < *Petru* (pronunțat *Chetru* – *ibid.*). Dar Iorgu Iordan nu precizează faptul că numele *Chetru* apare exclusiv în compusul *Sânchetru*, moștenit din lat. *Sanctus Petrus* (cf. Ivănescu 1980: 242) și că numele simplu nu circulă în varianta palatalizată. Situația se explică, fie datorită impunerii antroponimului

³ Comunicarea ne-a fost făcută de către colegul Victor Celac, căruii îi mulțumim și pe această cale.

⁴ Pe parcursul lucrării, am folosit abrevierile autoarei [M.C.], pentru a evita siglele în dublet.

Petru prin mijlocirea calendarului creștin și a bisericii, mai târziu, fie și datorită omonimiei intolerabile între numele propriu și cel comun, *Chetre* – *chetre*, motiv pentru care, chiar în zonele recunoscute pentru rostirea [p] > [ʔ], varianta **Chetru*, **Chetre* nu are curs.

Guvir

Numele *Guvir* are la bază substantivul *gavid* care este „numele generic dat unor specii de pești mici, cu capul mare, lățit, cu corpul subțiat spre coadă” (DEX), cu dungi late, de culoare brună (Candrea, 566). Ei trăiesc în Marea Neagră, de unde trec adesea și în apele Dunării și ale Nistrului. În anumite circumstanțe, denumirea acestor peștișori a devenit porecla unei persoane, poate chiar pentru faptul că individul respectiv rostea *guvir*, în loc de *gavid*, și din poreclă a devenit supranume, apoi nume de familie. E semnificativ faptul că acest nume, *Guvir*, este atestat numai în satul Ustia, care se află pe malul Nistrului, unde apar peștișorii respectivi și numai în Recensământul Moldovei de la 1774 sunt atestate trei persoane: *Vasile Guvir*, *Trohin Guvir* și *Ștefan Guvir*. Azi, numele de familie *Guvir* se întâlnește în satul Ustia și în alte sate din împrejurimi (Cosniceanu 2000: 101).

Povestea devenirii *guvir* < *gavid*, ca o penalizare a unui vorbitor, pentru abaterea de la norma generală a comunității rurale, pare puțin verosimilă, nu din punctul de vedere al peștilor care din mare ar ajunge în apele Nistrului, probabil, un fapt real, ci din punctul de vedere al numelui acestora, un împrumut din neogreacă, cu răspândire zonală limitată, pentru care limba română avea deja termeni proprii, *zglăvoacă*, *mitroacă*, *mitrocar*, sau chiar o variantă a acestuia, evident, mult mai târzie: *goghie* (v. DA s.v. *gavidie*). Termenul *gavid*, răspândit în Dobrogea (v. Scriban s.v.), dar în expansiune evidentă, ar fi fost rostit *guvir*, absolut întâmplător, fără motivație, de aceea ne-am putea imagina orice alt sunet terminal în locul lui *r*, mult mai plauzibil, ar fi fost *t*. Abaterea, prin evidența ei, ar fi fost sancționată cu porecla corespunzătoare „pe viață”.

În locul ipotezei atât de puțin probabile, imaginăm alta, în viziunea noastră, mai întemeiată: unul dintre accesoriile pentru pescuit, un băț ori o nuia, ambele încovoiate, se numește, în Moldova, *covircă* (v. DA, SDLR s.v. *covergă*). În pronunția locală, *covircă*, mai apoi *covirc*, prin afonizarea vocalei finale, iar după perceperea grupului consonantic terminal prin simplificare: *covir*. Până la asimilarea (acomodarea surdă/sonoră) [c] – [v] > [g] – [v] nu e decât un pas, pentru a putea accepta modificarea *covircă* (< bg. *kuverki*) > *covir* > *govir* > *guvir*. Ca argumente suplimentare amintim faptul că: împrumutul de origine bulgară are curs în Moldova (istorică) și figurează ca termen uzual în recuzita pescarilor. De altfel, *Dicț. dialectal*, II: 201 înregistrează lexemul *covincă* „baston”, probabil variantă tot de la *covircă* „băț îndoit”, apărut în urma unei modificări fonetice plauzibile. În aceste circumstanțe, rostirea „guvir”, dar cu alt semantism, sau o întâmplare legată de obiectul astfel numit, ar fi putut determina conversiunea variantei în nume de familie.

Jacotă

Numele *Jacotă* este considerat de cercetători ca provenit dintr-o poreclă ce are la bază cuvântul *jac* (< pol. *żak*), formă arhaică a cuvântului *jaf* „furt săvârșit prin violență, jefuire, jecmănire”. Se presupune că ar putea proveni și de la substantivul regional *jacă* < magh. *zsák* „sac, traistă, săculeț de pânză rară, în care se scurge cașul, urda, brânza de vacă” (DO, 204; Iordan, 265). În documentele moldovenești, la 1448 este atestat *Jac*, satul lui pe Siret, la 1528, *Jac Ivanciul*, la

1606, *Jacu*, fiul lui *Cămărici* (Gonța 382, 530). Astfel, *Jac*, *Jacu* apar și în funcția de prenume. Faptul acesta ne duce la ideea că prenumele *Jac* nu provine dintr-o poreclă, ci este un hipocoristic de la prenumele *Jacob*. În țările apusene, odată cu creștinismul, s-a răspândit forma latină a prenumelui *Jakobus* (forma greacă *Iacobos* s-a răspândit în țările răsăritene). De la *Jacobus*, în franceză au apărut prenumele *Jacque* (*Jac*), *Jacqueline* (*Jaclin*), cunoscut și la români din secolul al XIV-lea, în spaniolă *Jacobo*, în germană *Jakob*, în poloneză *Jakib*, în maghiară *Jakob*, *Jáko* și *Zsaklin* (*Jaclin*) (MEO, 165). Așadar, din secolul al XIV-lea, din limbile apusene (franceză, poloneză, dar mai sigur din maghiară) a pătruns la români prenumele redat în forma *Jac*, *Jacu*. La forma *Jac* s-a adăugat vechiul sufix de origine slavă *-otă*, care forma hipocoristice, sufix devenit caracteristic pentru antroponimia românească. Astfel au apărut numele *Jacotă*, *Albotă*, *Laiotă* (Cosniceanu 2000: 188–189).

În legătură cu explicația propusă privind originea termenului este greu de crezut că baza derivativă a acestuia ar fi pătruns... la descălecat, ca nume propriu, pe teren românesc. Ipoteza plauzibilă din punctul nostru de vedere, continuă să rămână cea propusă de Iorgu Iordan, respectiv, termenul comun *jac*, var. învechită a lui *jaŋ* „pradă; devastare”, împrumut din poloneză, cu suf. *-otă* (cf. Graur 1965: 122).

Moșnoi

Conform atestărilor din documentele moldovenești până la începutul sec. al XVII-lea, *Moș* (masc.) și *Moșa* (fem.) au circulat ca prenume: *Moș din Mărcăuți* (1617), *Moșa*, fiica lui *Ion Dajbog* (1583, 1616) [...], *Moșicul* (și *Moșul*) fiul lui *Căldărușă* (1623), *Moșul*, fiul lui *Gavril Măluștean* (1591) ș.a. (Gonța, 473).

În limba veche, *moș* (de origine latină – CDE, 267) „om bătrân” avea și sensul „fâșie, curea, sfoară de pământ stăpânită de un moș” (Scriban). Urmașul (moștenitorul) acestui *moș* se numea *moșin* (cuvânt păstrat până azi numai ca nume de familie – *Moșin*), de la care s-a format *moșinaș* „țaran proprietar de moșioară” (Scriban). Cuvântul *moșinaș* a circulat în secolul al XVI-lea: *Bogdan Voievod întărește unor moșinași de atunci... câteva moșii* (1512, B, 5, 5). După sec. al XVI-lea, cel ce moștenește moșia unui *moș* (în documentele moldovenești [moșia] era numită și *bătrân*) se numea *moșan*: *Sandul Corbul*, *moșan de baștină din bătrânul Drăghiciu* (1736, moșia Sireți, jud. Lăpușna – B., 20, 45). *Moșan* a devenit nume de familie: *Vasăli sânt Pavăl Moșanu*, *răzeș din bătrânul Săveștilor* (1800 – moșia Băxani [sic!], ținutul Soroca – B, 20, 203) [...].

De la *moșan* (cu suf. *-ean* și sincoparea lui *a*) a apărut *moșnean* [...]. Și de la *Moșnean* a apărut numele de familie *Moșneanu*. Paralel cu *moșnean*, până la 1700, s-a folosit și *moștean* (< slav. *moštinu*, bulg. *mošten* „puternic” – Scriban, 836), păstrat până azi în cuvintele *a moșteni*, *moștenitor* și în numele de familie *Moșteanu*.

De la numele *Moșneanu*, prin substituirea suf. *-ean(u)*, cu sufixul augmentativ *-oi(u)*, a apărut numele *Moșnoi* (ca și *Andrițoiu*, *Bărboi*, *Băițoi*, *Moșoi* < *Moșu* etc. Părerea că *Moșnoi* ar fi un nume compus din *moș* + *Noe* (nume biblic), ca și *Moșneag* < *moș* + *Neagu* este discutabilă (DO, 327).

Așadar, de la tema *moș*, în antroponimia contemporană circulă numele: *Moșu*, *Moșin*, *Moșanu*, *Moșteanu*, *Moșneanu*, *Moșnoi*, *Moșneagu*, *Moșneaga*, *Moșneguță*, *Moșilă*, *Moșoi* (Cosniceanu 2000: 140–141).

Titlul articolului, foarte abundent în informații, a fost stabilit pe criterii care ne scapă, căci se comentează o întreagă serie: *Moșinaș*, *Moșineanu*, *Moșan*, *Moșteanu*, *Moșneagu*. În articolul *Moșnoi* se discută o serie întreagă de nume, virtual analizabile prin aceeași bază,

moș, cu un semantism special „fâșie de pământ”. Poate că M.C., în alegerea cuvântului-titlu, a optat pentru gradul de dificultate întâmpinat în explicarea originii acestuia. Dacă pe *Moșan*, *Moșinaș*, *Moșneanu* le putem explica, pentru *Moșnoi*, propunerea M.C. nu pare convingătoare: de la *Moșneana* prin substituirea suf. *-eanu* cu *-oi*.

Urmărind comentariul autoarei, putem observa următoarele:

a) urmașul unui *moș* „sfoară de pământ” se numea *moșin* (azi păstrat numai ca nume de familie: *Moșin*) de la care s-a format *moșinaș*. Principalele dicționare ale limbii române nu confirmă *moșin*, în acest caz putând fi vorba de un termen specific Basarabiei. Nici modul de formare a termenului nu pare verosimil, formantul cunoscut pentru limba română fiind *-ină* (v. Pascu 1916: *băltină*, *codină*, *stupină*). În aceste condiții, propunem o altă ordine a faptelor: mai întâi s-ar fi creat *moșinaș*, cu analiza *moșan* + suf. *-aș*, având variantele *moșănaș*, *moșenaș*, conform DLR. *Moșinaș* ar fi putut apărea, în cele din urmă, și prin apropiere de *moșie* (vezi, în acest sens, glosa pentru *moșinaș* din Scriban „țăran, proprietar de moșioară”). La rândul lui, *moșan* provine de la baza *moș* „sfoară de pământ” + suf. *-ean*, atestat, după DLR, în opera lui N. Costin (1660–1712), iar *moșinaș*, conform aceleiași surse, ar data din 1731 (Uricariul). De la *moșinaș*, prin pseudointerpretare ar fi putut apărea o virtuală bază *moșin* (+ suf. *-aș*), ca derivat regresiv devenit exclusiv în Basarabia nume de familie. Încă o sugestie ne-ar putea veni din explicația lui Iordan: 117, pentru *Moșnin*. În opinia autorului, acest nume ar proveni ca un nou singular de la *moșnini*, variantă pentru *moșneni*, pluralul lui *moșnean*. În aceste condiții, *Moșnin*, ca structură fonetică, ar favoriza disimilarea nazalei, simplificând rostirea acestuia: *Moșin*;

b) „de la *moșan* (cu suf. *-ean* și sincoparea lui *a*) a apărut *moșnean* [...]. Și de la *Moșnean* a apărut numele de familie *Moșneanu*”. De acord cu ultima observație, respingem însă ipoteza etimologică avansată pentru *moșnean*. Admiterea explicației ar presupune o absurditate: repetarea derivării prin reduplicare, *moșan* fiind deja derivat cu *-ean*. Pentru *moșnean*, nerezolvat nici în DLR, propunem contaminația sinonimică *moșan* + *moștean*, cel de al doilea termen, probabil, împrumut slav, cum susține Scriban. Cele două variante înregistrate în DLR: *moșănean* și *moștnean*, în cadrul cărora regăsim secvențe din numele implicate constituie un argument pentru ipoteza contaminației.

– propunerea M.C. pentru *Moșnoi* nu pare convingătoare: „de la *Moșneanu* prin substituirea suf. *-ean(u)*, cu sufixul augmentativ *-oi(u)*... ca și *Andrițoiu*, *Bărboi*, *Băițoi*, *Moșoi*”. Cel puțin pentru primele două cazuri, traseul creării lor este mult mai sinuos. *Andrițoiu*, de pildă, s-a modelat după femininul moțional *Andrițoaia*, corespunzător masculinului *Andrițoiu*; la fel *Bărboi*, după *Bărboaia*, în cuplu cu *Barbu* (Graur 1965: 132). Probabil, *Băițoi*, *Moșoi* sunt augmentativele bazelor corespunzătoare. Prin urmare, *Moșneanu* > *Moșnoi* nu a cunoscut aceeași modificare, după cum și punctul de plecare este altul. Poate că M.C. s-a oprit la *Moșneanu* pentru a explica *Moșnoi* datorită „ofertantei” structurii fonetice a acestuia. Dat fiind faptul că *Moșnoi* nu figurează decât în Basarabia, avansăm ipoteza unui augmentativ de la *Moșin* > *Moșinoi*, în rostirea locală specifică (cf. *Chișinău*, în varianta populară orală *Chișnău*): *Moșnoi*.

Motricală

Numele *Motricală* provine de la prenumele de origine latină *Matrona* < *mater* „mamă”. De la prenumele *Matrona*, la români au apărut formele: *Matrona*, *Matrina*, *Matriana*, *Matra*, toate

păstrându-l pe *a* în rădăcină. Prenumele *Matrona* a devenit foarte răspândit la ruși și la ucraineni. La ucraineni, el a căpătat forma oficială *Motrona* (cu *o* în rădăcină), cu variantele *Motruna* și *Motrunea*, de la care s-au format apoi o mulțime de forme populare și hipocoristice, printre ele și forma populară *Motrea* (Petrovske{, 154). Prenumele *Motruna* și *Motrea* sunt atestate în documentele moldovenești din secolele XVI, XVII (Gonța, 473). În documentele Țării Românești din secolele XVII este atestată forma *Motrul*, ca patronim sau ca nume de familie: **Motrul Lupul și Motrul Dragomir**, iar în documentele maramureșene este atestat un bărbat cu prenumele *Motra* (DO, 328). În documentele basarabene, la 1757, este atestat numele *Motrea* (B, 20, 48), iar la 1774 [...] un *Simion Motrici* [...], de la *Motrea*, cu sufixul patronimic slav *-ici*. De la *Motrici*, cu sufixul de origine slavă *-ală (-ială)* care formează substantive de la verbe (*a boi – boială, a cheltui – cheltuială, a greși – greșeală*), s-a format numele *Motricală*. În recensământul de la 1774, numai în satul Țibirica, ținutul Orhei – Lăpușna, sunt atestate patru persoane cu numele de familie *Motricală* [...].

La ucraineni, de unde a și pătruns la noi numele *Motrea* și *Motrici*, există numai numele de familie *Motrici*, *Motrin* și *Motruc*. Numele *Motricală* nu este înregistrat nici de Iorgu Iordan. Așadar, numele de familie *Motricală* a apărut pe teren basarabean, probabil, chiar în satul Țibirica. În antroponimia contemporană circulă ca nume de familie: *Motrea*, *Motru*, *Motroi*, *Motruc* și *Mutruc*, *Motrescu* și *Motricală* (Cosniceanu 2000: 142–143).

Mai întâi, în legătură cu numele *Matrona*, de origine latină, DO: 104, precizează: „nume familiar la ruși, derivatele lui *sunt aproape omonime cu unele toponime și cuvinte din limba română de altă origine* [subl. n. – I.M.]. În consecință, nu este exclus ca atestările *Motrul Lupul* și *Motrul Dragomir* din Țara Românească să aibă altă explicație etimologică decât *Matrona*. De asemenea, *Motricală*, derivat de la *Motrici*, pare o fantezie, de vreme ce însăși M.C. precizează că *-ală* reprezintă un formant specific pentru verbe. E greu de acceptat că *Motricală* a apărut, punctual, în satul basarabean indicat și că ar prezenta analiza *Motrici* + suf. *-(e)ală*.

În același scop, al originii numelui, putem invoca termenii „gata făcuți”, ca alte potențiale ipoteze. În DLR, de pildă, figurează *modrigală* „apă murdară, mocirloasă”, cunoscut în nord-vestul Olteniei, probabil o infiltrație banato-ardelenească, de vreme ce în Banat este atestat verbul *modrigăli* [complementul indică tortul de cânepă] „a-l tăvăli, a-l băga în cenușă pentru a-l albi”. În Transilvania același verb semnifică „a spăla prost (rufe, haine)”. Diferența surdă/sonoră, respectiv, *motricală*/ **modrigală**, nu ridică probleme deosebite. De asemenea, mai amintim încă o posibilitate, tot din Transilvania, *mătrăcală* „snop de paie” și verbul *mătrăcăli* „a încurca firele de ață, de lână etc.” Dacă nu oțitem faptul că oierii ardeleni au circulat în spațiul basarabean, atunci putem accepta aportul lexical al acestora, evident în numeroase împrumuturi maghiare din partea locului. Prin urmare, nu putem admite descendența *Motricală* < *Motrici*. În schimb, pentru variantele propuse, *modrigală*, *mătrăcală*, cu semantism conturat, cel puțin apropierea formală este mai evidentă, iar explicarea numelui de familie din punctul de vedere al creării, nu mai este necesară.

Ostrovaru

Numele *Ostrovaru* < *óstrov* „insulă”, de origine slavă, accentuat și *ostróv*, se întâlnește la toți cronicarii noștri și este înregistrat în dicționarele românești. Gr. Ureche vorbește de „mănăstirea Ostróvul, aproape de București” (p. 197). De la *ostrov*, cu suf. *-ean* s-a format *ostrovean* „locuitor al unui *ostrov*”. Devenit nume de familie, el s-a fixat în forma *Ostroveanu*.

În graiul moldovenesc, de la cuvântul *ostrov*, a apărut derivatul *ostrovar*, având sensul inițial de persoană care și-a ispășit pedeapsa pe o insulă (*ostrov*), *ostrovar* devenind supranume al unei asemenea persoane. Apoi cuvântul *ostrovar* și-a lărgit sensul, devenind un cuvânt de ocară adresat copiilor și adolescenților care făceau obrăznicii mari. De la supranumele *Ostrovar* a provenit numele de familie *Ostrovaru*, sufixul *-ar* indicând în cazul de față originea locală, ca în *Bahnaru*, *Câșlaru*, *Luncaru*, *Poienaru* și *Ostrovaru* (Cosniceanu 2000: 151).

Apelativul *ostrovar*, corespunzător numelui propriu omonim, nu figurează în dicționarele limbii române, așa cum afirmă M.C. Explicația ar sta în faptul că, exclusiv în graiurile românești din Basarabia, însăși baza derivativă *ostrov* a dobândit un sens special, „închisoare”, neinventariat de lucrările lexicografice românești. Deocamdată, am identificat termenul într-o scrisoare datată 19 „avgust”, 1915, semnată de un soldat din Cornova, jud. Orhei, Ștefan Micu, de la familia căruia Petre V. Ștefănuță a reușit să obțină un număr de 90 de documente de acest fel, semnate de același expeditor. Recent, textul a fost publicat în monografia *Cornova*, 333: *Dacă [= dar] nu aveți noroc să vă trimiți cartociță [= carte poștală], că ați văzut în ce ostrov am șezut, nu ne lăsa nicăiurea*. În notă, autorul folclorist glosează sensul figurat pentru *ostrov* „cazarmă, pușcărie”, ceea ce, de fapt, presupuneam.

Despre semantism și despre derivat se poate afirma, cu adevărat, că sunt proprii Basarabiei. Cât privește posibilitatea conversiunii numelui comun în nume de familie, prin veriga „supranume”, aceasta nu poate fi pusă sub semnul întrebării, dacă avem în vedere cazuri similare impuse ca nume de familie, pe baza unor sinonime: *Ocnașu* (Iordan: 339).

Spiridon

Numele de familie *Spiridon* a provenit din prenumele *Spiridon*, acesta reproducând prenumele grecesc *Spyridon*, format pe baza substantivului *spyris*, *spyridos* „coșuleț”, un coșuleț special, paneraș în care se păstra pâinea (MEO, 260; DO, 151). Prin creștinism, numele *Spiridon* se răspândește în Europa de răsărit, la bulgari, ruși, ucraineni și la români. În graiul moldovenesc, prenumele respectiv circulă în forma *Scridon* [subl. n. – I.M.] [...]. Ca nume de familie, *Spiridon* a provenit din formula populară care identifică persoana după numele tatălui, al bunelului, al socrului: *Ion al lui Spiridon*, *Gheorghe, fiul lui Spiridon*, *Toader, nepot lui Spiridon*, *Ștefan, ginere lui Spiridon*. Când numele de familie s-a impus pe cale oficială, toate aceste determinative [...] au fost omise, formula de denotație devenind simplă: *Ion Spiridon*, *Gheorghe Spiridon*, *Ștefan Spiridon* etc., în care *Spiridon* este nume de familie.

În Recensământul Moldovei de la 1772–1773 [...] se întâlnesc două persoane cu numele *Spirid*: *Mihalache Spirid* și *Vasile Spirid* (și *Grigoraș zet Spirid*), *Spirid* fiind o formă prescurtată de la *Spiridon*, specifică pentru limba ucraineană [...].

Astăzi circulă ca nume de familie și alte forme prescurtate și derivate de la *Spiridon*, *Spiru*, *Spirea*, *Spirache*, *Spiriță*, *Spiridonescu* (Cosniceanu 2000: 176–177).

Pentru completarea informațiilor furnizate, ar fi necesar să explicăm proveniența variantei uzuale, la nivel popular, în Basarabia: *Scridon*, după cum ne încredințează însăși autoarea (v. *supra*)⁵. Presupunem că aceasta a putut apărea pe baza unei contaminații dintre hipocoristice și termenul de bază. L. Selimski (2000: 142) atestă pentru comunitățile

⁵ *Acum îi va face un guler, de o s-o invidieze nu numai Anica lui Scridon Veretcă, ci și celelalte femei din oraș* (Alexei Marinat 2006. *La doi pași de fericire*. Chișinău: Editura „Prut Internațional”: 85).

românești din Bulgaria varianta bulgarizată *Schilev* < rom. *Schilea*, rezultată, mai întâi, prin disimilare din hipocoristicul *Spirea* > *Spilea*, apoi rostită cu palatalizarea labialei, fenomen specific graiurilor moldovenești și consemnată anterior în DO: 143, 151. Ultimul dicționar citat înregistrează încă o variantă *Schida* < *Schidon* < *Spiridon*, de fapt, adăugăm noi, de la o altă variantă redusă prin haplogogie: *Spidon*, cu palatalizare, *Schidon*. Intersectarea și suprapunerea hipocoristicelor regionale cu numele de bază, *Schilea*, *Schida*/*Spiridon* ar fi putut duce la crearea unei noi variante: *Scridon*, de altfel foarte răspândită la nivelul oralității. DO: 143, 151, ca și Iordan: 410 explică *Scridon* prin *Spridon*, fără alte detalii.

Țirigan

La baza numelui de familie *Țirigan*, stă substantivul comun, popular, regional *țără*, cu diminutivul *țărică*. *Țără* înseamnă „ruptură, zdreanță”, iar locuțiunea adjectivală și adverbială *o țără* și *o țărică* înseamnă „puțin, nițel” (DEX). Și despre un om puțintel la trup, la făptură, scund, subțirel, mititel și foarte slab se spune că e un *țăr*. De la aceste noțiuni care au fost atribuite persoanelor respective, cu funcție calificativă, a apărut supranumele, apoi și numele de familie *Țăra*, *Țărul*, cu variantele *Țira*, *Țirea*, *Țirul*, *Țărul*, atestate în documentele moldovenești [...]. De la *Țira* sau *Țiru*, cu sufixul diminutival *-ică*, a apărut numele *Țărică*. Despre un om a cărui înfățișare nu corespundea cu numele *Țărică*, adică era înalt, zdravăn, robust, s-a zis că acesta nu e un *Țărică*, ci un *Țirican* (< *Țărică* + suf. augmentativ *-an*). De la *Țirican* a apărut varianta *Țirigan*, fiindcă alternanța *c-g* este frecventă la numele proprii (*Condrea* – *Gondrea*, *Gorceac* – *Gorceag*, *Zglăvoc* – *Zglăvog*) (Cosniceanu 2000: 188–189).

Față de informațiile articolului, precizăm următoarele: 1. semantismul „zdreanță, ruptură”, pentru termenul autonom, nu figurează în principalele dicționare, cu excepția DEX. DLR, de pildă, înregistrează, exclusiv, expresii pe baza elementului lexical menționat; 2. a spune despre cineva că este un *țăr*, înseamnă a afirma că este foarte slab (v. DLR s.v.), ceea ce nu are legătură cu *țără*, *o* ~. În realitate, apropierea formală este absolut întâmplătoare, iar originea lor este diferită: *țără*, probabil, are legătură cu *țăr* interj. și subst., iar *țăr* „scumbie albastră” reprezintă un împrumut din neogreacă. Numele de familie *Țărul* și *Țăra* pot continua două etimoane diferite, Iorgu Iordan: 471 separă cele două nume *Țărul* < *țăr*, iar *Țăra* ar avea etimon grecesc sau același cu *țără*, *o* ~ „oleacă”. Selimski (2000: 100) înregistrează *Țărov* < *țăr* „poreclă pentru un om slab”. În cazul derivatului *Țărigan* nu avem certitudine în privința bazei derivate reprezentate. În Gl. Olt. este atestată locuțiunea *o țărigană*: *Odihnim o țărigană* – pct. 976, Ciupercenii Vechi, fostul raion Calafat. Formație suprasufixată cu două sufixe semantic divergente: *-ică*, *-an*, respectiv, diminutival și augmentativ, *țărigană*, valoric, reprezintă augmentativul unei baze diminutivale care însă nu este anulată total, ci, dimpotrivă, intensificată în esența sa diminutivală. În această cheie, trebuie să decodăm textul: *Odihnim o țărigană*, cu alte cuvinte, „ne odihnim un pic mai mult, dar tot un pic!”.

Dicț. dialectal, V: 154 înregistrează *țărigan*, cu semantismul „om mic de statură”, ceea ce ne determină să corelăm derivatul cu baza *țărică*.

Țobor

Numele de familie *Țobor* provine de la un substantiv vechi, regional, *țăpăruie*, care este o formă de la substantivul din limba populară vorbită, *țăpușă*, forma literară fiind *țepușă* (DO,

464), adică „*țepă*, vârf ascuțit al unui par” (DEX). În secolul al XVII-lea, în documentele Țării Românești, este atestat un *Stan Țapora* (DO, 464), în unele surse fiind dată și forma *Țăpora* (Iordan, 468), nume explicat de cercetători ca provenit dintr-o poreclă ce are la bază substantivul *țăpăruie*. În procesul pronunției de către diferiți vorbitori, numele *Țapor*, *Țăpora* a suferit următoarele transformări: *a* sau *ă* din prima silabă a fost asimilat regresiv de către *o* din silaba a doua, *Țapora* devenind *Țopora*, consoana surdă *p* a fost sonorizată, fiind redată prin *b*, *Țopora* devenind *Țobora*, și *a* final a fost redus, toate acestea fiind fenomene specifice limbii vorbite. Astfel, din forma *Țapora*, *Țăpora* s-a ajuns la forma actuală *Țobor*, nume rar întâlnit și neatestat în documentele istorice (Cosniceanu 2000: 190–191).

În legătură cu afirmațiile de mai sus, putem observa că numele *Țobor* ar proveni de la *țepăruie*, o formă derivată de la *țepă*, și nu de la *țepușă* cum se susține, iar de la *țepă* putem duce raționamentul mai departe.

Varianta *țepuruie* (v. DLR s.v. *țepăruie*), prin falsă analiză, *țepur* + suf. *-uie* „a eliberat”, probabil, *țepur*, adjectiv folosit în locul bazei corespunzătoare *țepă*, *țepăruie*: *stă ~, stă ~*, prin urmare, *stă țepur*. Pentru început, probabil, *țăpur*, *țăpură*, după *ț(e)apă*, cu modificările fonetice comune pentru ambele forme, acomodare, asimilare, apoi închiderea vocalei terminale și afonizare, *țăporă*, *țoporă*, *țoporă*, *țopor*, au dus, în cele din urmă la modelarea adjectivului aflat, după toate aparențele, la baza numelor de familie *Țăpora*, *Țobor*. Probabil s-a ajuns la aceste forme, prin evoluție fonetică, deoarece în graiurile muntenesti semnalăm un proces similar, fiind atestat adjectivul *țóbaro* „plin de viață, vivace”, atipic, prin secvența terminală: [Bătrâna] *trăiește și umblă cu vitele țóbaro!* (Gl. Munt. / pct. 683). Dacă raportăm *țóbaro* la *țăbor*, var. s.v. *țepur* (*țăpur*) „robust, viguros”: *Merge țăpor a lui Ioniță, parcă ar fi înghițit un par!* (CV, 1952 (1): 34), constatăm că apropierea nu este întocmai riscantă.

Varzari

Într-o perioadă mai veche a limbii, cuvântul *vărzar* cu pluralul *vărzari*, avea sensul de „cultivator și vânzător de varză”. De la *varză* a apărut și denumirea unei plăcinte umplute cu *varză*, iar, mai apoi, cu *ceapă*, *praz*, *cartofi*, *mărar* etc., plăcintă care se numește la moldoveni *vărzari*, cu pluralul *vărzare* [...]. În limba literară contemporană, singularul este *vărzare* și pluralul *vărzări*. Aceste două cuvinte, provenite din cuvântul *varză*, dar care au sensuri diferite – *vărzari* „cultivatori și vânzători de varză” și *vărzar* „plăcintă”, dar ambele pronunțate *vărzari*, cu semi-*-i*, specific pentru limba vorbită [din Basarabia – I.M.] (ca și *cuptiori*, *păscari*, *mărari*, *ajutatori* etc.), au fost folosite pentru identificarea unor persoane. Unul a fost numit *Ion Vărzari*, pentru că era cultivator de varză, deci a fost identificat după numirea ocupației. Altul a fost denumit *Gheorghe Vărzari*, fiindcă era jos de statură și gras, fiind aproape rotund și plin ca un *vărzari* și, deci, a fost identificat printr-o poreclă. Azi e greu de spus care formă de nume *Vărzari* provine de la numirea ocupației și care de la poreclă.

În documentele moldovenești sunt atestate diferite forme ale numelui acestuia. Prima atestare apare la 1420: hotarul unor sate de pe Băcoveț începe de la mănăstirea lui *Vărzar* etc. etc. (Cosniceanu 2000: 192–193).

Comentarea termenului ridică probleme de dialectologie. Dubletul *varză* < lat. *vir(i) dia* și *curechi* < lat. *coliculum* divide dacoromâna în două arii: sudică și nordică. Basarabia se înscrie în aria „*curechi*”, deci cultivatorul și vânzătorul de *varză*, denumit *vărzar*, nu o reprezintă. Termenul corespunzător acolo este *curecher*, iar cultura: *curecherie*, *curechiște* (v. Dicț. dialectal, II: 276, 277). În schimb, preparatul culinar *vărzar*, *vărzare*, cu denumire

omonimă, cel puțin la unul dintre numere, cu a numelui de agent din aria sudică, se analizează, ca mod de formare, prin aceeași bază derivativă, dar cu alt semantism. În DLR s.v. *varză* II.2. întâlnim înțelesul regional al termenului, la plural, *verze* „frunze ale unor varietăți de varză, de obicei tocate în șuvițe subțiri care servesc la prepararea unor mâncăruri sau care se pun la murat [...]”; mâncare preparată din frunze de varză murată”. În Bucovina, nordul Moldovei, Basarabia, așadar, pluralul *verze* definește tocătura de varză pusă la conservat (în suc propriu) cu sare, care servește la prepararea plăcintei cu numele *vărzar*. Aici, în acest spațiu, este operantă distincția, după modul de conservare a legumei: întreagă, în apă sărată (moare), în puțină, sub numele de *curechi* sau *hăcuită*, tocată, sub cel de *verze*. Inițial, plăcinta se pregătea cu umplutură de *varză* sau din verdețuri (*praz*, *ceapă verde*, *știr*, *mărar*), apoi din „fructe sau bostan” (v. *Dicț. dialectal*, I: 236 s.v. *vărdzari* 1. „plăcintă cu cireșe”; 2. „plăcintă cu bostan”), iar, mai târziu, legumele verzi au primit un adaos de brânză, urdă, sub aceeași denumire de *vărzar*. Prin urmare, în Basarabia a avut și are curs un singur derivat: cel care definește preparatul culinar, iar numele *Vărzari*, *Vărzariu*, *Vărzărești*, *Vărzărescul* se analizează printr-o singură bază derivativă *vărzar(i)* „fel de plăcintă”.

Considerații finale

Urmărirea celor câteva nume de familie din Basarabia degajă câteva concluzii:

- apartenența limbii vorbite din provincia menționată la trunchiul comun al limbii române, deasupra oricărei discuții, devine evidentă, chiar în situații colaterale în raport cu numele etimologice. Este cazul „Baznat” a cărui cercetare relevă, indirect, fixarea unui neologism romanic, în Basarabia, în sincronie cu toate provinciile țării, în perioada interbelică;

- evoluțiile fonetice similare ale unor nume din arii situate la distanțe considerabile între ele, atestă aceeași apartenență. *Țârigan*, *Țapora*, *Scridon*, în clarificarea etimologică corespunzătoare, implică nu numai graiurile românești de pe ambele maluri ale Dunării, ci și pe cele din Basarabia;

- elementele particulare, de inovație proprie, au avut loc în consens cu, și în dependență de apartenența la același bloc lingvistic; *vărzar* din spațiul Basarabiei, nordul Moldovei și din Bucovina reflectă evoluția specială a unui termen latinesc propriu ariei sudice a dacoromânei, confirmat, în acest fel și pentru aria nordică. *Ostrovaru* atestă condiții proprii de evoluție, ca în cazul oricărei arii laterale, dar conforme cu tendințele ansamblului general, după cum probează alt nume de familie similar: *Ocnașu*.

Bibliografie

- Bugeanu, D. 1976. Note etimologice. *Limba română* XXV (5): 539.
- Cosniceanu, M. 2000 [vol. I]; 2010 [vol. II]. *Nume de familie (din perspectivă istorică)*. Chișinău: [Editura] Pontos.
- Graur, A. 1965. *Nume de persoane*, București: Editura Științifică.
- Iordan, I. 1983. *Dicționar al numelor de familie românești*. București: Editura Științifică și Enciclopedică.
- Ivănescu, G. 1980. *Istoria limbii române*, Iași: Junimea.
- Pascu, G. 1916. *Sufixe românești*. București: Editura Academiei Române.
- ***, *Petit Robert, Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*

- Scriban, A. 1939. *Dicționarul limbii românești (etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme)*. Edițiunea întâia. Iași: Presa Bună.
- Selimski, L. 2006. *Familija imena ot Severozapadna Bălgaria. Vlaški element*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Sigle

- Cornova 2000. Autorul proiectului și coordonator, dr. Vasile Șoimaru, de Vasile Șoimaru, Ion Dron, Alexandru Furtună, Iurie Colesnic, Zamfira Mihail, Elena Ploșniță, Petre V. Ștefănuță, Vlad Pohilă, Grigore Botezatu, Anton Golopenția, Sanda Golopenția-Eretescu, Henri H. Stahl, Emil Turdeanu, Ernest Bernea, Pompiliu Gâlmeanu, Ion și Tatiana Varta, Paul Bran. Chișinău: Museum.
- CV 1949 ș. u. *Cum vorbim*, revistă pentru studiul și explicarea limbii, București.
- DA 1913–1948. Academia Română. *Dicționarul limbii române*. București: Socec; Imprimeria Națională; Universul.
- DEX 1975. *Dicționar explicativ al limbii române*. București: Editura Academiei (Academia Română. Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”).
- Diç. dialectal*, I-V 1985. *Dicționar dialectal (cuvinte, sensuri, forme)*. Redactor responsabil Rubin Udler, Chișinău: Știința.
- DN 1997. Florin Marcu. *Noul dicționar de neologisme*. București: Editura Academiei Române.
- DO 1963. N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București: Editura Academiei.
- Gl. Munt. 1999. *Glosar dialectal Muntenia*, de Maria Marin, Iulia Mărgărit, București: Editura Academiei Române.
- Gl. Olt. 1967. *Glosar dialectal Oltenia*, întocmit sub conducerea lui Boris Cazacu, de Galina Ghiculete, Paul Lăzărescu, Nicolae Saramandu și Magdalena Vulpe, București: Editura Academiei.
- MEO 1973. Ionescu, Ch. *Mică enciclopedie onomastică*. București: Editura Enciclopedică Română.